

2. *Трапезникова А. А.* Ономастическое сознание современного горожанина: На материале эргонимии Красноярска: Дис. ... канд. филол. наук. Красноярск, 2010.
3. *Шмелева Т. В.* Язык города. Пространственные ориентиры (метод. разработка к практике для студентов филол. фак.): Учеб. пособие. Красноярск, 1990.

САМАІДЭНТЫФІКАЦЫЯ ЯК АСНОВА МАДЭЛЯВАННЯ АКСІЯЛАГІЧНАЙ КАРЦІНЫ СВЕТУ Ў АПОВЕСЦІ У. СЦЯПАНА «ДЗЕД»

А. В. Карнацкая

Тэрмін «самаідэнтыфікацыя» запазычаны з псіхалогіі і мае на ўвазе працэс, у выніку якога ў чалавека фарміруецца ўяўленне пра сябе як саматоесную і ўнікальную асобу. Гэты працэс абумоўлены ўплывам эканамічных, палітычных, сацыяльных фактараў, а таксама нацыянальна-культурным самавызначэннем грамадства, да якога належыць асоба [1, с. 12]. У сацыялогіі пад самаідэнтыфікацыяй прынята разумець атаясамленне сябе з пэўнай сацыяльнай групай ці вобразам [2], у лінгвакультуралогіі гэта працэс самаспасціжэння і самаатаясамлення, вызначэння сваёй персанальнай ідэнтычнасці [3, с. 264].

Самаідэнтыфікацыя – адзін з ключавых момантаў у фарміраванні асобы, паколькі ступень і накіраванасць самавызначэння індывіда ў канкрэтным соцыуме ўплывае на фарміраванне яго каштоўнасных установак і жыццёвых стратэгіяў, інакш кажучы, з’яўляецца асновай мадэлявання аксіялагічнай карціны свету. У аксіялагічную карціну свету ўваходзяць такія важныя паняцці, як сістэма маральных і культурных каштоўнасцей, этычных норм і правіл паводзін.

Вядома, творчасць пісьменніка заўжды адлюстроўвае яго ўнутраны свет. Але, верагодна, ніводзін літаратурны жанр не выяўляе сутнасць асобы аўтара настолькі аб’ёмна і выразна, як аўтабіяграфічная проза. Літаратуразнаўца В. М. Стральцова заўважыла: «Наблізіцца да разумення складаных працэсаў самаўсведамлення дапамагае вывучэнне таго аналітычнага і духоўна-эстэтычнага вопыту, які закладзены ў аснову аўтабіяграфічнай творчасці, у прыватнасці аўтабіяграфічнай прозы» [4, с. 3].

Існуе шмат мадыфікацый аўтабіяграфічнай прозы: мемуары, нататкі, дзённікі, успаміны і інш. Аднак тое, што ў аснову аўтабіяграфічнага твора пакладзены сапраўдныя факты, не азначае, што аўтар з фатаграфічнай дакладнасцю апісвае ўсе падзеі. «...Літаратурны твор – гэта не фатаграфічны адбітак з сітуацыі, аўтар яго – канкрэтны чалавек, а таму заўсёды існуюць вымысел ці фігуры замоўчвання, кан’юнктурны ход ці недакладнасць ацэнкі, свядомая ці несвядомая арыентацыя на ідэалагічны кантэкст і г.д.» [4, с. 66].

Аўтабіяграфічная аповесць У. Сцяпана «Дзед» мае адмысловую сюжэтабудову: яна складаецца з мініяцюр, непаслядоўных паводле храналогіі і адрозных паводле праблемна-тэматычных абсягаў. Кожная мініяцюра мае сваю назву і ўтрымлівае апісанне асобнай падзеі з жыцця пісьменніка. Кола дзейных персон у творы не надта шырокае – гэта самыя блізкія аўтару людзі: маці, бацька, бабуля, жонка, дачка і іншыя. Але галоўны герой аповесці – чалавек, якому аўтар адводзіць цэнтральнае месца і ў творы, і ў сваім рэальным жыцці, хто больш за іншых, на думку аўтара, паўплываў на яго станаўленне як асобы, творцы, – гэта дзед пісьменніка. У. Сцяпан з гонарам адзначае: «Мяне назвалі па дзеду». І дадае: «Памятаю свайго дзеда Уладзіміра добра. Ён памёр, калі мне ішоў дваццаць першы год» [5, с. 199]. Пісьменнік такім чынам падкрэслівае, што дзед быў поруч з ім на працягу самых важных перыядаў у фарміраванні асобы – дзяцінства, падлеткавых гадоў, юнацтва.

Мэтазгодна заўважыць, што У. Сцяпан не пазіцыянуе свой твор як аповесць. Нізку мініяцюр, аб'яднаных назвай «Дзед», аўтар атрыбуе адмысловым вызначэннем «акварэльныя малюнкi». Вядома, што паводле адукацыі У. Сцяпан – мастак, ён скончыў Мінскае мастацкае вучылішча імя Глебава і Беларускі тэатральна-мастацкі інстытут (па спецыяльнасці «жывапісец»), працаваў мастаком-афарміцелем і займаўся кніжнай графікай. Даследчыкі прозы пісьменніка падкрэсліваюць: «Гэты досвед, несумненна, плённа паспрыяў яму ў літаратурнай творчасці – выявіўся ва ўменні заўважаць неверагодна тонкія рухі чалавечай душы, нюансы пачуццяў, інтымных перажыванняў» [6, с. 5].

Мініяцюры У. Сцяпана насамрэч нагадваюць замалёўкі (альбо накіды, эскізы), з якіх паступова складваецца аб'ёмнае і цэльнае палатно. Сярод найважнейшых прыкмет індывідуальна-творчага почырку пісьменніка літаратуразнаўца І. Шаўлякова адзначыла «выяўленчасць пісьма», якой уласціва «рэльефнасць вобразаў», «дакладна выпісаныя контуры», «багацце колеравых пераліваў-пераходаў» [7, с. 6]. Безумоўна, стылю пісьменніка ўсе пералічаныя якасці адпавядаюць. Але паводле фармальных прыкмет твор У. Сцяпана відавочна належыць да жанру аповесці.

Нягледзячы на тое, што кожная асобная мініяцюра мае свой пэўны лаканічны сюжэт, усе яны палягаюць у адной сюжэтнай лініі – гэтыя гісторыі датычацца жыцця аўтара, адлюстроўваюць яркія эпізоды яго мінулага, і фактычна ўсе яны звязаны з асобай дзеда пісьменніка.

Напрыклад, у мініяцюры «Стома» ўзнаўляецца гісторыя своеасаблівага «працоўнага выхавання» – дзед узяў унука на касьбу. Падлетак намагаецца сцвердзіцца ў вачах дзеда, якога неверагодна паважае: «Млосць. Уваччу то белыя зоркі, то рознакаляровыя колы, то пісягі зялёныя. Пальцы не

згіналіся і не разгіналіся, як драўляныя. Ногі падкошваліся... Але я перамог пяцьдзясят сотак травы. <...> Пачалі касіць на світанні, а закончылі апоўдні. Мазалі на маіх далонях паздзіраліся, каса ў крыві. Але я перамог траву і сябе самога» [5, с. 212–213]. Дзед не спыніў унука, дазволіў яму напоўніцу адчуць, што такое сапраўдная праца. Несумненна, ён вельмі шкадаваў хлопца, моцна за яго хваляваўся. «Дзед пайшоў да свайго шкапка і прынёс графін зялёны з гарэлкай. І не чарку паставіў, а шклянку “малінкоўскую”, і не сабе, а мне, шаснаццацігадоваму. <...> Потым, калі на ложка лёг, то дзед бабе загадаў мне рукі тлушчам гусіным памазаць і чыстай тканінай загарнуць. <...> Прачнуўся, дзед сядзіць побач, на мяне глядзіць. <...> Я праспаў дваццаць шэсць гадзін. Дзед не дазволіў мяне будзіць» [5, с. 213].

Пісьменнік вобразна даводзіць, што дзедава навука дапамагла яму шмат што ўсвядоміць, зразумець. І тое, што ў любой працы патрэбны ўменне, вопыт і ўпартасць; і тое, што вялікія здзяйсненні патрабуюць гэтых жа вялікіх высілкаў.

Вядома, не з адной навукі ды працы складваўся досвед будучага пісьменніка. На фармаванне асобы чалавека – яго зацікаўленняў, звычак і густу ўплывае абсалютна ўсё, нават тыя прысмакі, з якімі звязаны прыемныя ўспаміны дзяцінства. Вось, напрыклад, як маляўніча і эмацыйна расказвае пісьменнік пра сваю любімую страву: «Самая смачная беларуская страва – звараная на добрым кавалку свініны кіслая капуста з сухімі баравікамі. Зімовая ежа. Сытная. Мы з дзедам па тры-чатыры разы на дзень маглі есці тую гарачую капусту. За акном снег, халодна, а мы сядзім за сталом і ядзім. Адзін на аднаго паглядаем. А баба наша задаволеная... І так нам добра і ўтульна, і так нам смачна, што і не расказаць словамі...» [5, с. 215].

Шмат у якіх мініяцюрах У. Сцяпан падкрэслівае, што на яго выбар прафесійнай дзейнасці гэтаксама паўплываў менавіта дзед. Так, напрыклад, аўтар адзначае, што дзед «ставіўся да кніжак і малявання з павагай неверагоднай». І тут жа піша: «Ён навучыў мяне касіць, кляпаць касу і гайстрыць яе шурпатай мянташкай. Пілаваць і калоць дровы, араць і скарадзіць, вадзіць каня і хадзіць за плугам, запрагаць і выпрагаць каня, правільна валіць дрэва, так, каб яно не захрасла і не паламала іншыя, меншыя. Ён цярпліва паказваў і тлумачыў, як і што павінен рабіць мужчына» [5, с. 199–200]. Здавалася б, кніжкі і маляванне – гэта адно, а цяжкая сялянская праца – зусім іншае. Чаму ж пісьменнік аб’ядноўвае ўсё ў адзін шэраг? Думаецца, тым самым аўтар падкрэслівае сутнасць мудрай народнай педагогікі: навучышся руплівасці і сумленнасці – гэта будзе ўласціва табе ва ўсіх відах дзейнасці.

У. Сцяпан дэманструе, што яго дзед быў тыповым беларусам з усімі характэрнымі ментальнымі якасцямі нацыянальнага характару. І галоўнае – ён па-сапраўднаму любіў гэтую зямлю, шчыра быў да яе прывязаны. Як слушна адзначыла В. Стральцова, «спецыфіка дакументальна-мастацкай прозы, якая выяўляецца ў непасрэднай фіксацыі з’яў і сітуацый, дае магчымасць праз адметнасць канкрэтнай асобы меркаваць пра асаблівасці нацыянальнага характару» [4, с. 99].

Пісьменнік па-мастацку вытлумачае, што менавіта дзед адкрыў яму прыгажосць беларускіх краявідаў і навучыў атрымліваць асалоду ад працы, прышчапіў павагу да народных традыцый і любоў да нацыянальнай мовы. «Я забыўся тысячы родных слоў. Тых, прамоўленых дзедам доўгімі восеньскімі вечарамі, летнімі днямі на палявых і лясных дарогах. Шкадую, што няўважліва слухаў, што не запісваў, што не збярог... Але ведаю, што многія згадаю, калі вазьму ў руку ці дакрануся позіркам: да травінкі, да дрэва, да кавалка цагляны, ці прысню або пакаштую... І тады я зноў пачую голас свайго дзеда» [5, с. 200].

Правамерна адзначыць, што дзякуючы дзеду пісьменнік свядома ідэнтыфікаваў сваю нацыянальную прыналежнасць, адчуў крэўную сувязь з зямлёй, на якой быў узгадаваны і якую шчыра палюбіў.

Літаратура

1. Большой психологический словарь / Сост. Б. Г. Мещеряков, В. П. Зинченко. М., 2004.
2. *Щербаков М. А.* 7 путешествий в структуру сознания (теория и практика развития личности). М., 1998.
3. *Шеманов А. Ю.* Самоидентификация человека в современной культуре // Теоретическая культурология. М., 2005. С. 265-293.
4. *Стральцова В. М.* Шлях да сябе. Мінск, 2002.
5. *Сцяпан, У. А.* Адна капейка. Мінск, 2012.
6. *Алейнік Л. В.* Залатая капейка // Сцяпан У.А. Адна капейка. Мінск, 2012. С. 3-12.
7. *Шаўлякова І. Л.* Які ў Сцяпана «Дзед»? // ЛіМ. 2011. 18 лютага. С. 6.

ДАНИНА ПАМ’ЯЦІ МІКАЛАЮ КРЫШТАФУ РАДЗІВІЛУ

В. Ч. Качалка

Смерць князя Мікалая Крыштафа Радзівіла («Сіроткі») у 1616 годзе для яго сучаснікаў была знакавай і трагічнай падзеяй. Сёння ж смерць князя нас цікавіць яшчэ і таму, што яна ўвекавечана ў такіх літаратурных помніках, як пахавальнае казанне Марціна Відзевіча і казанне Яна Аланда на ўгодкі смерці князя [1]; [2].

Ксёндз Ян Аланд (сапраўднае імя Пётр Казімір Трызна) нарадзіўся ў 1559 годзе і пражыў 82 гады (памёр у 1641 годзе). Ён быў айцом ордэну езуітаў (Societatis Iesu), у які ўступіў у 1590 годзе. Як і многія езуіты та-